

Гусєва М.О., Шевчук О.І.

## ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІВНЮВАННЯ

*Здійснено оцінку структурних диспропорцій в економіці регіонів (на прикладі Рівненської та Тернопільської областей) за основними видами діяльності, проведено аналіз промислового потенціалу та відтворювальної структури економіки регіонів, а також обґрунтовано на основі прогнозу валової доданої вартості перспективи їх структурної корекції на найближчий період. За підсумками здійсненої оцінки структури економіки регіонів проаналізовано, наскільки стабільно чи інтенсивно відбуваються трансформаційні процеси. У результаті дослідження виявлено переорієнтацію структури економіки Рівненської області із економіки, спрямованої на послуги, на промислово орієнтовану економіку за рахунок збільшення частки промисловості у загальній структурі реалізованої продукції області і, відповідно, скорочення частки традиційного для регіону виду економічної діяльності, а також деформацію структури Тернопільської області у бік домінування проміжного споживання у валовому регіональному продукті. Проаналізовано характер трансформаційних процесів в економіці обох регіонів та визначено пріоритетні завдання для регіонів на найближчу перспективу у світлі цих трансформацій.*

**Ключові слова:** структурні диспропорції, структура економіки регіону, регіональна економічна система, регіональний розвиток, регіональна структурна політика, структурні трансформації.

**Постановка проблеми.** Стохастичний характер процесів регіонального розвитку, зумовлений впливом вагомої кількості різноманітних як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, спричинює утворення диспропорцій у регіональних системах, що, в свою чергу, призводить до їх структурних трансформацій. Структура економіки регіональної системи як відображення її будови характеризується сукупністю підсистем та елементів і співвідношенням між ними. За пропорціями між цими підсистемами та елементами економіки регіональної системи можемо судити про її стійкість, розвиненість, характер виробництва, особливості використання ресурсного потенціалу тощо. Якщо співвідношення за різними показниками є суперечливими, то це є підставою для твердження про наявність структурних диспропорцій. Удосконалення структури економіки регіональної системи вимагає її коригування шляхом досягнення доцільних співвідношень між підсистемами та елементами економіки регіону.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематика впливів структурних диспропорцій на розвиток економіки країни і, зокрема, регіонів досліджувалась як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, такими, як Т.О. Амоша, Е.Б. Алаєв, О.М. Алімов, С.О. Біла, О.І. Бутенко, В.М. Василенко, А.С. Гальчинський, В.М. Гєсць, Дж. Говді, О.Г. Гранберг, П.В. Гудзь, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, П.П. Дудкін, І.В. Заблодська, М.М. Колозовський, Н.А. Кухарська, Ю.Г. Лисенко, Ю.Б. Мельников, В.В. Папп, В.В. Третяк, М.І. Фащевський, Л.І. Федулова, А.Д. Філіпенко, Л.Г. Чернюк, В.Я. Швець, Л.Т. Шевчук та ін.

© Гусєва Марія Олександрівна, кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики, Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», м.Львів, e-mail: marimusic@meta.ua

Шевчук Оксана Ігорівна, кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу регіональної економічної політики, Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», м. Львів, e-mail: oksanchuk@ua.fm

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є оцінка особливостей структурних диспропорцій розвитку регіонів в результаті дослідження інтенсивності їх структурних процесів і виявлення шляхів їх вирівнювання. Дослідження здійснено на прикладі Рівненської та Тернопільської областей.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Оцінку особливостей структурних співвідношень між окремими складовими економіки регіонів можна здійснювати за різними показниками. У нашому випадку оцінка структурних змін в економіці Тернопільської та Рівненської областей здійснена за показниками обсягів реалізованої продукції.

Обсяг реалізованої промислової продукції у Тернопільській області з 2006 по 2013 рр. збільшився за всіма видами економічної діяльності на 25%. Найбільші позитивні зміни відбулись у сільському господарстві – з 1191,1млн грн до 4296,2 млн грн (у 3,6 раза); у наданні комунальних та індивідуальних послуг, діяльності сфери культури та спорту – з 66,8 млн грн до 199,1 млн грн. (у 2,9 раза); промисловості – з 3938,5 млн грн до 8144,5 млн грн (у два раза); в операціях з нерухомим майном – з 751,5 млн грн до 1402,5 млн грн, (у 1,9 раза); у діяльності транспорту та зв'язку – з 751,5 млн грн до 1402,5 млн грн та операціях з нерухомим майном, орендою, інжинирингом та наданням послуг підприємцям (в 1,8 раза). Негативні тенденції в обсягах реалізованої продукції регіону супроводжували лише будівництво – з 681,0 млн до 679,8 млн грн.

Щодо Рівненщини, то вона належить до регіонів з потужним промисловим і сільськогосподарським потенціалом, відповідно ці галузі економіки є провідними для області. У структурі реалізованої продукції області найбільшу частку займає промисловість, а також торгівля та ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. Далі йдуть сільське господарство, транспорт і зв'язок, а також будівництво, проте їхня питома вага у структурі реалізованої продукції регіону є значно нижчою (рис. 1 – 2). Фінансова діяльність та інші послуги у структурі реалізованої продукції області представлені найменше і становлять 2,9% та 0,7% відповідно.

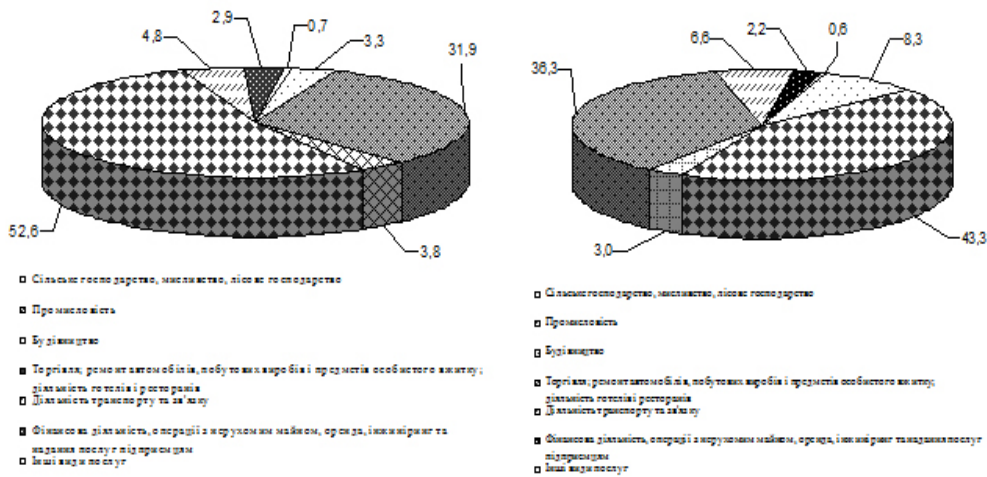


Рис. 1. Структура обсягів реалізації продукції Рівненської області за секторами економіки у 2006 р.\*

Рис. 2. Структура обсягів реалізації продукції Рівненської області за секторами економіки у 2013 р.\*

\*Джерело: складено автором на основі [2]

Протягом аналізованого періоду (2006 – 2013 рр.) відбулася переорієнтація структури економіки Рівненської області з економіки, спрямованої на послуги, на промислово орієнтовану (частка промисловості у загальній структурі реалізованої продукції області збільшилася з 31,9% до 43,9% і стала найвищою серед інших видів економічної діяльності регіону) за рахунок зниження частки традиційного для регіону виду економічної діяльності – торгівлі та ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку та діяльності готелів і ресторанів (частка цього виду економічної діяльності у загальній структурі реалізованої продукції області знизилася з 52,6% до 35,2%).

Порівняння даних структури економіки Тернопільської області дозволяє зробити висновок, що

регіональні диспропорції за видами економічної діяльності поглиблюються. Хоча за показниками обсягів реалізованої продукції у Тернопільській області промисловість переважає над сільським господарством, саме ця область традиційно вважається регіоном із домінуючим сільським господарством, оскільки його частка виробництва продукції сільського господарства становить 3,1% в Україні при частці населення 2,4%. Але поки що сільське господарство в регіоні не досягло належного ефективного рівня функціонування, що пояснюється низкою факторів, у тому числі й відсутністю належної державної підтримки.

Внутрішньогалузеві структурні пропорції Тернопільської області можна розглянути на прикладі промисловості. Оцінка структурних змін у промисловості Тернопільської області відображена на рис. 3.

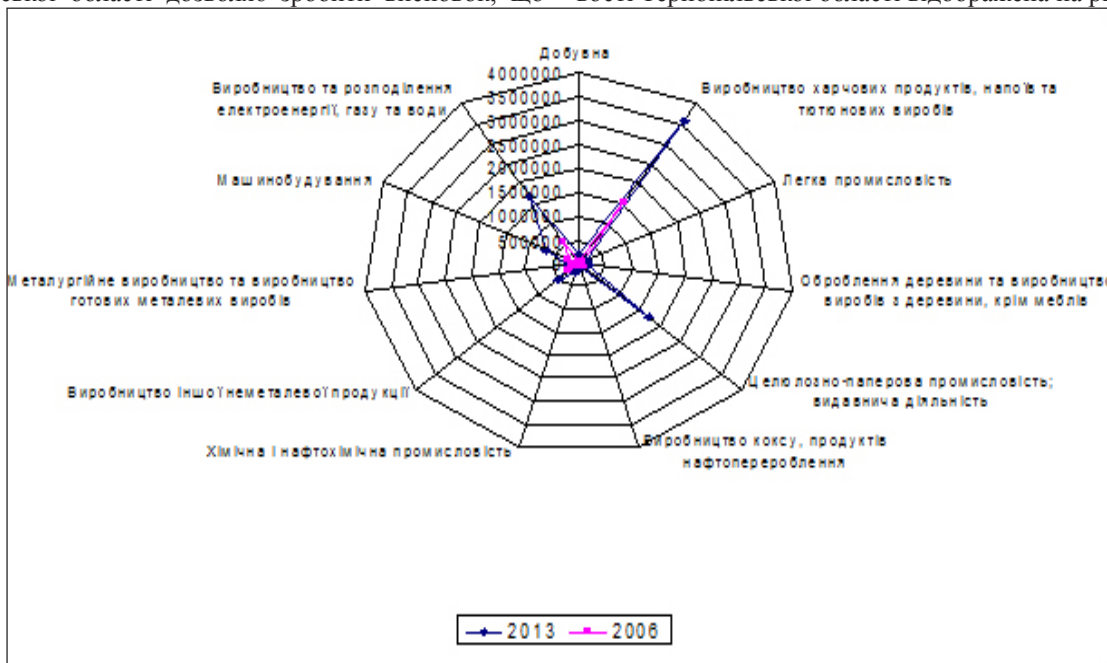


Рис. 3. Динаміка структурних змін у промисловості Тернопільської області

Джерело: складено автором на основі [2]

Спостерігається поглиблення деформації структури промисловості регіону: на початку 90-х років до числа пріоритетних галузей, які визначали розвиток промисловості, відносились машинобудівна та легка галузі, у 2006 р. значення цих галузей різко впало, а в 2013 р. основною галуззю промисловості області стало виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Оцінка структурних змін у промисловості Рівненської області засвідчила, що впродовж усього досліджуваного періоду стабільно зростав обсяг реалізованої промислової продукції регіону і у 2013 році він склав 43%. Зростання відбувалось за такими видами промислової діяльності, як добувна промисловість (2,5 – 5%), виробництво харчових продуктів, напоїв і

тютюнових виробів (15 – 23%), хімічна і нафтохімічна промисловість (14 – 18%), виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (30 – 33%). Натомість скорочення обсягів реалізації промислової продукції відбулося у таких видах промислової діяльності, як оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів (10 – 7%), виробництво іншої неметалевої продукції (15 – 12%), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (4 – 2%), машинобудування (5,5 – 3,9%). Періодичних коливань підйому-спаду питомої ваги реалізованої промислової продукції зазнають хімічна та нафтохімічна промисловість, металургія, сфера виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, а також інші види промислової діяльності (рис. 4).

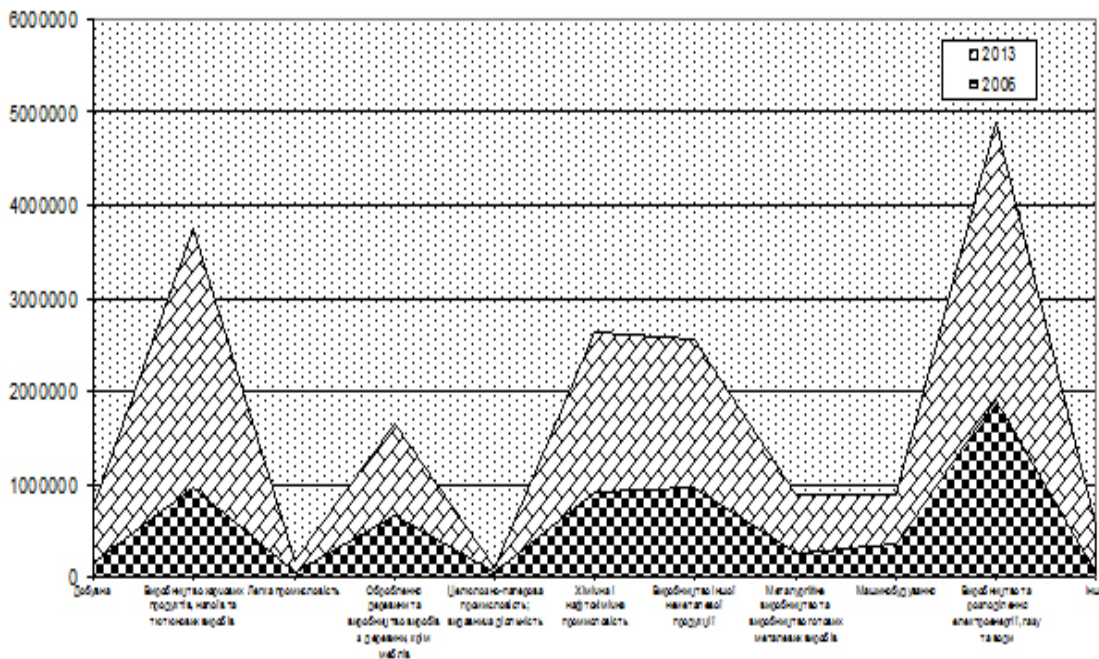


Рис. 4. Динаміка структурних диспропорцій за секторами промисловості Рівненської області, млн грн (побудовано за даними [2])

Відтак пріоритетними завданнями для промислового сектору Рівненської області залишаються модернізація промислових підприємств для підвищення конкурентоспроможності їх продукції, а також енергоресурсозбереження і комплексне використання природних сировинних ресурсів.

Щодо відтворювальної структури економіки, то, як свідчать аналітичні дані, у Тернопільській області вона є деформованою у бік домінування проміжного споживання у валовому регіональному продукті. До інших характеристик деформації структури економіки регіону відносимо високу матеріалоємність виробництва, високий фізичний та моральний знос основних виробничих фондів, неповна завантаженість виробничих потужностей, слабка інвестиційна та інноваційна активність підприємств та ін.

Крім того, оцінка територіальної структури економіки Тернопільської області засвідчує про наявність депресивних територій в її межах, деградацію розвит-

ку більшості малих міст, руйнування опорного каркасу території регіону в результаті інтенсивного зношення автотранспортної інфраструктури.

Валова додана вартість у провідних галузях економіки Рівненської області характеризувалася тенденцією повільного зниження. Відтак у сфері промисловості питома вага валової доданої вартості скоротилася з 28,8 до 25,7%, у сфері торгівлі та ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, а також у діяльності готелів і ресторанів – з 14,9 до 12,4%, у сфері транспорту та зв'язку – з 9,5 до 8,3%. Таке скорочення відбувається внаслідок зростання частки валової доданої вартості у галузі сільського господарства з 16,3 до 17,5%, а також у нетрадиційних для регіону видах економічної діяльності, а саме: операціях з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (з 3 до 7,5%), у державному управлінні (з 5,6 до 6,6%), а також у сферах освіти та охорони здоров'я (7,8 – 8,8% та 4–5,8% відповідно).

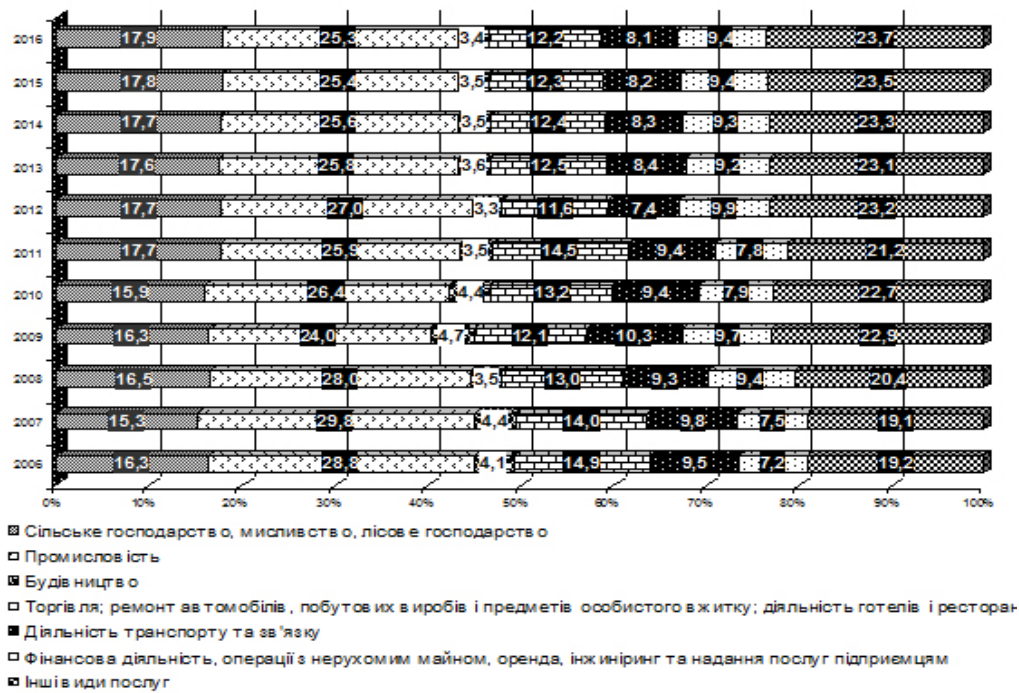


Рис. 5. Зміна та прогноз структури ВДВ за видами економічної діяльності Рівненської області

Джерело: побудовано за даними [2]

Прогноз структури ВДВ за видами економічної діяльності (рис. 5) довів, що спостерігається скорочення питомої ваги промисловості, будівництва, сфери торгівлі та ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльності транспорту та зв'язку, фінансової діяльності, натомість – збільшення частки ВДВ у сільському господарстві та нетрадиційних для регіону видах економічної діяльності – освіті, охороні здоров'я та послугах.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Підбиваючи підсумки здійсненого дослідження, зауважимо, що, аналізуючи регіон як економічну систему загалом, структурно можемо його представити як сукупність видів економічної діяльності. Будь-яка зміна величини частки певного виду економічної діяльності у загальній структурі цієї системи характеризує зміну відносного впливу і важливості цього виду і таким чином вказує на загальну спрямованість трансформаційного процесу всієї системи. Відтак упродовж 2006 – 2013 рр. відбулась переорієнтація структури економіки Рівненської області з економіки, спрямованої на послуги, на промислово орієнтовану. Частка промисловості у загальній структурі реалізованої продукції області стає найвищою серед інших видів економічної діяльності і займає 43,9%. Таким чином, промислове виробництво стає ключовим видом економічної діяльності регіону. Зокрема зростає вага добувної та харчової промисловості, натомість зменшилась роль обробної та целюлозно-паперової промисловості, сфери виробництва іншої неметалевої продукції та машинобудування.

Динаміка галузевих часток валової доданої вартості, що характеризує спрямованість структурних трансформацій в економіці Рівненської області, відзначалася спадом упродовж усього досліджуваного

періоду. Прогноз структури ВДВ до 2016 р. за видами економічної діяльності показав, що скорочення буде відбуватися і надалі, а саме у галузях промисловості, будівництва, сферах торгівлі та традиційних для регіону послуг, натомість збільшення частки ВДВ спостерігатиметься у сільському господарстві та інших видах економічної діяльності – освіті, охороні здоров'я та інших послугах.

Варто підкреслити, що лідируючими галузями, тобто точками економічного зростання [4] цього регіону за часткою галузі у сумарному обсязі ВДВ, виявилися промисловість, інші види послуг і сільське господарство. Додаткової уваги, особливо при формуванні регіональної політики та розробці стратегій розвитку області на найближчу і далеку перспективу, потребують сфери освіти, охорони здоров'я, фінансової діяльності та інших видів соціальних послуг.

Натомість для Тернопільської області необхідна тотальна структурна перебудова її господарства, яка в найближчий період може бути реалізована частково у вигляді структурного коригування економіки регіону. При цьому структурне коригування розвитку Тернопільської області має бути спрямоване насамперед на перебудову відтворювальних пропорцій в економіці, оптимізацію співвідношення різних її комплексів (секторів) – споживчого, інноваційного, енергосировинного та інфраструктурного.

Для реалізації стратегії структурної перебудови економіки Тернопільської області пріоритетами мають виступати:

- розвиток реального сектору економіки як основи соціально-економічного зростання (відновлення промислового виробництва, будівельної галузі, стабілізація та оптимізація структури агропромислового комплексу, проведення ефективної інноваційної та на-

- уково-технологічної політики), орієнтація на збільшення обсягів і розширення складу перспективних технологій, що забезпечують більше зростання доданої вартості;
- стимулювання розвитку наукомістких та високотехнологічних виробництв і створення умов для здійснення капіталовкладення у технологічне оновлення виробництва;
  - підвищення якості функціонування інноваційної інфраструктури в регіоні, зокрема її наукомісткої складової та підвищення природних та історико-культурних цінностей регіону;
  - поліпшення інвестиційного клімату (як для внутрішніх, так і для іноземних інвесторів) для підвищення ефективності регіональної економіки;
  - підтримка внутрішнього споживчого ринку товарів та послуг;
  - формування умов для активізації використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону;
  - розвиток виробництв, які орієнтуються на місцеві ресурси або ж використовують у своїй діяльності вторинну сировину, стимулювання заходів щодо подолання ресурсно-витратного характеру виробництва;
  - розвиток виробничої інфраструктури, зок-

рема таких її елементів, як транспорт та зв'язок, використання вигідного географічного розташування регіону;

- подолання територіальних диспропорцій розвитку, оптимізація розміщення продуктивних сил на території регіону шляхом вирівнювання показників економічного розвитку районів.

Відтак структурні трансформації, які сьогодні відбуваються у регіональних системах, вимагають пошуку необхідних інструментів регулювання соціально-економічного розвитку останніх, особливо, коли інституту ринкового саморегулювання є недостатньо. Лише завдяки механізму структурної політики можна досягнути активізації внутрішнього потенціалу та розв'язання сутнісних проблем розвитку регіональних систем для соціально-економічного зростання територій та підвищення життєвого рівня населення регіонів. Саме така політика покликана стати засобом ефективного використання резервів регіональної системи на відміну від галузевих (локальних) методів управління. Тому регіональна структурна політика як елемент внутрішньої соціально-економічної політики регіону не може бути явищем тимчасовим, але навпаки, випливаючи з конкретних завдань розвитку регіону, є неперервним процесом синтезу мети, завдань, цілей і напрямів, які можуть коригуватися у часі, проте базові з яких є незмінними.

#### ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скринник Н. В. Державне регулювання структурних зрушень на рівні регіону / Н. В. Скринник // Наука й економіка. – 2011. – №3 (23). – С. 134-137.
2. Державний комітет статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Дудкін П. Структурні трансформації розвитку регіональної економіки та їх інституційне забезпечення / П. Дудкін, О. Дудкіна. // Галицький економічний вісник. —2010. —№4 (29). — с. 92-97
4. Біла С.О. Економічне стимулювання «точок зростання» як складова нової якості регіонального розвитку в Україні // Проблеми й перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва й ГУАМ. – Збірник наукових праць. – Стамбул – Донецьк: ДонНУ, РФ НІСД в м. Донецьку, 2010. – С. 339–342.
5. Папп В. В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика : монографія / В. В. Папп; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [відп. ред. Л.Т. Шевчук]. – Львів, 2009. – 340 с.

Одержано 09.02.2015 р.